

OBSAH:

<u>1.</u>	<u>Úvod</u>	2
<u>2.</u>	<u>Pojetí konceptu sociálního kapitálu u jednotlivých autorů</u>	3
2.1.	<u>Uvedení konceptu do sociální věd</u>	3
2.2.	<u>Pierre Bourdieu</u>	3
2.3.	<u>James Coleman</u>	4
2.3.1.	<u>Sociální kapitál</u>	4
2.3.2.	<u>Teorie sociální směny</u>	5
2.3.3.	<u>Teorie racionálního jednání</u>	6
2.3.4.	<u>Zasazení konceptu sociálního kapitálu</u>	7
2.4.	<u>Robert Putnam</u>	8
2.4.1.	<u>Sociální kapitál</u>	8
2.4.2.	<u>Teorie sociálních sítí</u>	10
2.4.3.	<u>Zasazení konceptu sociálního kapitálu</u>	11
2.5.	<u>Shrnutí</u>	12
<u>3.</u>	<u>Propojení konceptu sociálního kapitálu a konceptu důvěry</u>	13
<u>4.</u>	<u>Koncept důvěry</u>	13
4.1.	<u>Vymezení pojmu „důvěra“</u>	13
4.2.	<u>Peter Blau a jeho pojetí důvěry</u>	15
4.3.	<u>Koncept důvěry u Jamese Colemana</u>	15
4.3.1.	<u>Vztahy důvěry</u>	15
4.3.2.	<u>Systemy důvěry</u>	17
4.4.	<u>Putnamovo pojetí konceptu důvěry</u>	19
4.4.1.	<u>Sociální sítě a důvěra</u>	19
4.5.	<u>Anthony Giddens</u>	21
4.5.1.	<u>Definice důvěry</u>	21
4.5.2.	<u>Pozdní modernita a její specifika</u>	22
4.5.3.	<u>Základní důvěra</u>	22
4.5.4.	<u>Důvěra v osoby (tvárné závazky)</u>	23
4.5.5.	<u>Důvěra v systémy (beztvárné závazky)</u>	25
<u>5.</u>	<u>Závěr</u>	28
<u>6.</u>	<u>Literatura</u>	30
<u>7.</u>	<u>Jmenný rejstřík</u>	32
	<u>Anotace</u>	33
	<u>Abstract</u>	33

1. Úvod

Důvěra je sociologický jev, který plní významnou funkci při vytváření a udržování společnosti. Tento fenomén souvisí se sociální realitou do té míry, že „bez důvěry by nebyl každodenní společenský život, který považujeme za samozřejmý, vůbec možný“. (Good 1988 dle Sztompka, 1999: ix). Důvěra je jedním z elementárních požadavků společenského soužití. Její přítomnost usnadňuje vzájemnou komunikaci a spolupráci mezi jedinci. O důvěře, nezbytné složce sociální reality, se ví dlouho. Co se týče oblasti sociologie, byl koncept důvěry rozpracován klasickými představiteli, kterými jsou Durkheim, Simmel či Tönnies. Koncept sociálního kapitálu byl použit na počátku 20. století. Oba fenomény jsou v současné době v centru zájmu mnoha sociálních vědců. Vznikají rozličné teorie zabývající se těmito koncepty, hledají se indikátory pro zjištění množství důvěry a sociálního kapitálu ve společnosti. Důvěra a sociální kapitál spolu souvisejí - pracujeme-li se sociálním kapitálem, předpokládáme přítomnost důvěry. Důvěru můžeme považovat za přísadu, bez které by vznik sociálního kapitálu nebyl možný. Stejně jako je pro jedince důležitý přístup k sociálnímu kapitálu, neméně významné je pro něj, aby působil důvěryhodně a měl důvěru v druhé.

Tato práce se snaží podat výklad o sociálním kapitálu a důvěře, poukázat na pojítka, která mezi těmito dvěma koncepty existují. Vyloužit, jakým způsobem ovlivňuje přítomnost či nepřítomnost důvěry sociální realitu. Zejména pak vystihnout odlišnosti mezi koncepty vybraných autorů. První část textu práce bude věnována konceptu sociálního kapitálu a autorům, kteří se podíleli na jeho formulaci a rozpracování (Bourdieu, Coleman, Putnam). V druhé části bude nejprve poukázáno na souvislosti mezi konceptem sociálního kapitálu a důvěry. Bude blíže popsáno, co je důvěra a jak s tímto konceptem pracují výše zmínění autoři. Pozornost bude zaměřena na podobu konceptu důvěry u autorů, kteří považují důvěru za nezbytnou složku sociálního kapitálu (Coleman, Putnam). Poté bude přenesena pozornost ke Giddensovi, jenž poskytl odlišný úhel pohledu na tento fenomén. Bude pojednáno o abstraktních systémech, které Giddens považoval za specifický typ adresáta důvěry objevujícího se až s obdobím pozdní modernity. Zjištění práce budou shrnuta v závěru.

2. Pojetí konceptu sociálního kapitálu u jednotlivých autorů

2.1. Uvedení konceptu do sociálních věd

O uvedení konceptu sociálního kapitálu do sociálních věd se zasloužili zejména Bourdieu a Coleman, kteří v druhé polovině 20. století vydávali statě dotýkající se tohoto tématu.¹ (Paxton, 1999) Tito dva autoři považují sociální kapitál za individuální zdroj. Koncept sociálního kapitálu se dostává do širšího povědomí díky Putnamovi, který čerpá z Colemana, ale nabízí pohled z jiné perspektivy. (Field, 2003)² Putnam nahlíží na sociální kapitál jako na kolektivní charakteristiku.

2.2. Pierre Bourdieu

Bourdieu³ ve svých pracích usiluje o podchycení mechanismů, které vedou k reprodukci sociální struktury. Užívá příkladu francouzské společnosti, na které znázorňuje, jak skrze kulturu a instituce vzdělání dochází k reprodukci sociálních nerovností.⁴ Reprodukci sociálního systému umožňuje *habitus*, který Bourdieu definuje jako „socializované tělo, tělo strukturované, jež do sebe pojalo imanentní struktury určitého světa nebo jeho částí, určitého pole, a strukturuje způsob vnímání tohoto světa i jednání v tomto světě.“ (Bourdieu, 1998: 110) Každá třída *habitusů* neboli třída dispozic je odrazem různých pozic v sociálním prostoru.

V rámci sociálního prostoru dochází dle Bourdieuho k hromadění ekonomického, kulturního a sociálního kapitálu. (Bourdieu, 1983, 1998) Tyto kapitály jsou od sebe neoddělitelné. Bourdieu přisuzuje největší význam kapitálu ekonomickému. Skrze produkci a reprodukci ekonomického kapitálu, který působí v kombinaci s ostatními formami kapitálu,

---

¹ Podle některých autorů, mezi něž patří Putnam, pochází první zmínka o sociálním kapitálu od Hanifanové, která vydala roku 1916 článek „The Rural School Community Center“ (*The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 67: 130-38). V roce 1964 se tento termín objevuje v Beckerově práci „Human capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education“ (New York: National Bureau of Economic Research). (Putnam, 1993) Paxtonová pak tvrdí, že na přelomu 70. a 80. let se konceptem sociálního kapitálu zabýval Loury a Bourdieu, který vytvořil první definici. Později koncept sociálního kapitálu upřesnil Coleman, Putnam atd. (Paxton, 1999)

² Sedláčková a Šafr zastávají názor, že se jedná o tři rozdílné teoretické tradice výzkumu sociálního kapitálu. (Sedláčková, Šafr, 2005)

³ Bourdieu byl považován za kritika teorie racionální volby. Podle vlastních slov vychází z myšlenky, že „principem lidského jednání je většinou něco zcela jiného než záměr, že jde o získané dispozice“. (Ryšavý, 2001: 130-31)

⁴ Problematikou reprodukce sociálních nerovností se zabýval již Marx. Ten klade důraz na roli ekonomického kapitálu.

dochází k utváření nerovností. (Field, 2003) *Sociální kapitál* vytváří základnu pro vznik sociálních nerovností. Sociální kapitál, jak bychom mohli parafrázovat Bourdieuho (1983), je objem zdrojů⁵, které může jedinec využít, protože odkazuje k síti vztahů a tedy k osobám, na něž se jedinec může v případě potřeby obrátit. Síť vztahů se utváří díky uplatňování individuálních či kolektivních investičních strategií. Investiční strategie spočívají „v transformaci nahodilých vztahů, jakými jsou například sousedské vztahy, vztahy v pracovním prostředí, dokonce i vztahy mezi příbuznými, do blízkých vztahů, které jsou zároveň nezbytné i volené, naznačujících trvalé závazky subjektivně pocíťované (pocity vděčnosti, respektu, přátelství) nebo institucionálně zaručené.“ (Bourdieu, 1983)

Bourdieu tvrdí, že vztahy jsou v rámci sociálního systému udržovány a posilovány prostřednictvím směny. Zisk ze směny může nabývat hmotné i nehmotné podoby (sociální uznání). Bourdieu si je vědom skutečnosti, že transakce související se sociálním kapitálem se vyznačují nejistotou, plynoucí z nemožnosti ošetřit případné porušení vzájemné reciprocity, z povahy závazků a časové neohraničenosti. (Portes, 1998)

Bourdieu ve svých pracích koncept *důvěry* nerozvíjí. Autoři, kteří se tématem sociálního kapitálu zabývají, na přítomnost důvěry v Bourdieuho konceptu upozorňují. Field říká, že „v jeho [Bourdieuho] argumentu o reprodukci společnosti je jasně zahrnut fakt, že lidé, kteří spolu uzavírají sňatky nebo se sdružují v zájmových spolcích za účelem utváření sobě prospěšných vazeb, musí v tomto případě jednat na základě důvěry.“ (Field, 2003: 62) Paxtonová má za to, že Bourdieu při formulaci konceptu sociálního kapitálu předpokládá existenci vazeb mezi jedinci, které jsou pozitivní a založené na důvěře. (Paxton, 1999)

2.3. James Coleman

2.3.1. Sociální kapitál

Coleman je představitelem teorie racionální volby. Tato teorie mu slouží jako základna pro hledání souvislostí mezi vzdělávacím systémem a reprodukcí sociálních nerovností. Coleman formuluje koncept sociálního kapitálu ve stati, která se zabývá funkcí sociálního kapitálu při tvorbě kapitálu lidského, nazvané „Social Capital in the Creation of Human Capital“ (Coleman,

---

⁵ Pro Bourdieuho to znamená množství zdrojů, jejich kvalitu a rozsah sítě.

2002). V knize „Foundations of Social Theory“ (Coleman, 1990) rozšiřuje svůj dosavadní výklad konceptu sociálního kapitálu a několik kapitol věnuje konceptu důvěry.

Coleman vidí společnost jako „seskupení společenských systémů individuálního chování.“ (Field, 2003: 21) Aktéři se snaží jednat tak, aby uspokojily své zájmy, přičemž jsou motivováni ke spolupráci, a během této činnosti dochází ke vzniku sociálního kapitálu. *Sociální kapitál* je charakterizován svou funkcí a definován jako atribut struktury, který usnadňuje jednání individuí nacházejících se uvnitř této struktury. Mezi komponenty sociální struktury, které jsou spjaté se sociálním kapitálem, patří důvěra, informace, normy, vztahy autority ve skupině. (Paxton, 1999)

Současně Coleman považuje sociální kapitál za zdroj, který nelze hledat v aktérech (nebo nástrojích fyzické produkce), ale ve vzájemných vztazích.⁶ (Coleman, 1990) „Zdroje jsou takové věci nad kterými mají aktéři kontrolu, a na nichž mají svůj zájem.“ (Ritzer, 2001: 434) Sociální kapitál není hmatatelný, a aby nedošlo k jeho zániku musí být neustále obnovován a posilován. To se děje skrze vztahy mezi individui. Absence sociálního kapitálu zvyšuje náklady aktérů a snižuje pravděpodobnost dosažení požadovaného cíle. (Coleman, 2002)

2.3.2. Teorie sociální směny

Chceme-li mluvit o konceptu sociálního kapitálu a následně pak o konceptu důvěry, je vhodné nastínit Colemanovo východisko. Z tohoto důvodu je předestřena teorie sociální směny a teorie racionálního jednání. U Colemana dochází k provázání těchto dvou teorií s teorií sociálního kapitálu. Zastánci teorie sociální směny sdílejí přesvědčení, že každé jednání lze považovat za sociální směnu. Sociální směna je jedním ze základních rysů společenského života. Každá směna, která je nazývána transakcí, je založena na očekávání zisku, odměny nebo výhod. Účastníky mohou být osoby či skupiny, zaměnitelní držitelé strukturní pozice nebo specifické entity. Aktéři vstupující do sociální či ekonomické směny vlastní hodnotné zdroje, které si prostřednictvím směnného procesu předávají. Zdroje mohou být hmatatelné (majetek) i nehmatatelné (status). (Ritzer, Velký sociologický slovník, 1996)

---

⁶ Coleman ve svém diagramu umísťuje lidský kapitál do uzlů a sociální kapitál do vazeb mezi jedinci. Současně poznamenává, že sociální a lidský kapitál se vzájemně doplňují. Sociální kapitál slouží k rozvoji lidského kapitálu. (Coleman, 1990, Field, 2003)

Jedni z prvních autorů, kteří uvedli koncept směny do sociologie, byli Homans a Blau. Homans přebírá základní principy, které mu slouží pro vysvětlení sociální interakce, z mikroekonomické teorie. Poukazuje na roli racionality, která ovlivňuje chování jedince, a proces sociální interakce mezi individui považuje za směnu odměn a trestů. Blau přidává prvek dobrovolnosti, který má být přítomen při směně. (Velký sociologický slovník, 1996, Field 2003) Blau popisuje sociální směnu jako „dobrovolné jednání individuí motivované vidinou výnosů, které má očekávané jednání přinést. Tyto výnosy typicky pocházejí od ostatních individuí.“ (Blau, 2002: 107) Může se jednat o přímou či nepřímou sociální směnu⁷, přičemž každá sociální směna zahrnuje očekávání jiných, že splní svoje závazky. Sociální směna v Blauově pojetí se liší od ekonomické tím, že obsahuje nespecifikované závazky. (Blau, 2002) Není přesně definována forma splátky. Může mít podobu schválení nebo poskytnuté loajality ze strany ostatních členů společnosti. Navíc není předem určená doba, kdy musí být závazek splacen. (Portes, 1998)

Coleman (1990) vidí další odlišnost mezi ekonomickou a sociální směnou v roli peněz. Sociální směna probíhá bez použití peněz. Podnět pro směnu vychází ze strany jednoho z aktérů. Účastníci směny mají něco, čeho jsou ochotni se vzdát, aby získali to, co mají druzí účastníci. Každý z nich chce to, co vlastní ten druhý, více než to, co je v jeho vlastnictví. Coleman tento stav nazývá „oboustranná shoda požadavků“ (a double coincidence of wants). (Coleman, 1990: 119) Sociální směna vyžaduje dobrovolné jednání u všech aktérů. Teorie sociální směny byla včleněna do teorie sociálních sítí.⁸ (Velký sociologický slovník, 1996)

2.3.3. Teorie racionálního jednání

„Teorie racionální volby (neboli racionálního jednání) sdílí s klasickou ekonomikou přesvědčení, že všechno jednání plyne z potřeby individuí sledujících svůj vlastní zájem; na sociální interakci je proto nahlíženo jako na formu směny.“ (Field, 2003: 21) Racionální jedinci usilují zejména o maximalizaci vlastních zisků. Představitelé teorie racionální volby nepracují se sociálním systémem, ale předpokládají, že do sociální interakce vstupují pouze jednotlivci

---

⁷ Teoretici sociální směny mluví o dvou typech směny, přímé a nepřímé směně. Přímá směna probíhá tak, že A poskytne něco aktéru B, přičemž A očekává oplatu ze strany aktéra B. V případě generalizované (nepřímé) směny aktér A neočekává oplatu od aktéra B, ale počítá, že se mu daný vklad vrátí od kteréhokoliv člena sociální sítě. (Ritzer, 2001)

⁸ Teorie byla včleněna Richardem M. Emersonem (1976), který se snažil o aplikaci principů operační psychologie na teorii sociální směny. (Quah, 2000)

aktéři. Teoretici využívají metodologického individualismu⁹ a zdůrazňují proces optimalizace. (Ritzer, 2001), ačkoli teorie racionálního jednání vidí jedince jako aktéry uspokojující zejména vlastní zájem. Není vyloučeno, že racionální aktéři navzájem spolupracují. (Misztal, 1998) Tato teorie pracuje s konceptem důvěry, přičemž je zdůrazněna role racionality.

2.3.4. Zasazení konceptu sociálního kapitálu

Koncept *sociálního kapitálu* spojuje Coleman (1990) s transakcemi prováděnými racionálním aktérem. Osoby, tedy racionální aktéři, jednají účelově a své cíle si stanoví ve shodě s hodnotami a preferencemi, které uznávají. Racionální aktér uvažuje nad zisky a ztrátami, které mu z jeho jednání plynou, sleduje svůj vlastní zájem a současně si vytváří závazky. Coleman uvádí, že snaha udržovat závazky není v rozporu se sobeckostí aktéra. Jedinci nemusí jednat nezávisle na ostatních a při dosahování svých cílů se neřídí pouze vlastním zájmem.¹⁰ (Coleman, 1990: 300) Vztah funguje na jednoduchém předpokladu, já ti udělám laskavost a až budu potřebovat, tak mi ji oplatíš. Jednám tak s očekáváním, že v budoucnu získám, protože můj výnos bude větší než moje předchozí náklady. Skrze tento proces se ve vztahu vytváří podmínky pro vznik a rozvoj důvěry. Colemanovu konceptu důvěry bude věnována pozornost v druhé části textu.

Coleman se ve své teorii soustředí na přímé a uzavřené vazby mezi sociálními aktéry. Sociální vztahy představují pro aktéry potenciál v podobě kapitálových zdrojů. Coleman (1990, 2002) uvádí tři formy sociálního kapitálu – *očekávání a závazky*, *informační kanály*, *normy a efektivní sankce*. První z nich jsou *očekávání a závazky*. Sociální kapitál souvisí se sociální strukturou, jejíž podoba je závislá na dvou složkách, míře důvěryhodnosti prostředí a rozsahu nesplacených závazků. Soubor závazků určitého aktéra je Colemanem označován jako „úvěrová stvrzenka“ (credit slip). Osoba A udělá něco pro osobu B a očekává, že se jí její vklad vrátí. Má ve svých rukou „úvěrovou stvrzenku“, která zavazuje druhou osobu ke splacení. Každá osoba disponuje s různým množstvím závazků od rozdílných aktérů. Jedinci, kteří vlastní větší množství nesplacených závazků, mají k dispozici i větší množství sociálního kapitálu, na který se

---

⁹ Metodologický individualismus vychází z tvrzení, že sociální jevy můžeme vysvětlit pouze z hlediska jednání jedinců a vztahů mezi nimi.

¹⁰ V tomto bodě se právě liší od ekonomické teorie.

mohou v případě potřeby obrátit. (Coleman, 1990, 2002)¹¹ „Jednotliví aktéři v sociálním systému se tedy liší s ohledem na množství a objem úvěrových stvrzenek, které mohou kdykoli použít.“ (Coleman, 1990 :308) Na tomto principu jsou založeny rotující úvěrové asociace.¹² Na to zda a jakým způsobem budou jedinci splácet, má vliv sociální prostředí, ve kterém se aktéři nacházejí.

Informační kanály vznikající v rámci sociálních vztahů jsou další formou sociálního kapitálu. Jedinec vytváří a udržuje sociální vztahy, protože skrze tyto vztahy, jsou mu poskytnuty informace. Získané informace přispívají k rozhodnutí, jestli vložit důvěru. (Coleman, 1990, 2002)

Třetí z možných podob sociálního kapitálu představují *normy a efektivní sankce*. „Sociální normy, podle Colemana, převádí právo kontroly nad jednáním z jednoho aktéra na ostatní; většinou takové jednání přináší „externality“, tzn. následky (pozitivní nebo negativní) pro ostatní.“ (Putnam, 1993) Jedinec by se dle Colemana měl vzdát části svých zájmů ve prospěch kolektivity. Nedostatek důvěryhodnosti v sociálním systému je nahrazován sociálními normami doprovázenými sankcemi. Normy působí na ostatní jedince ve společnosti a díky jejich existenci je pro aktéra důvěry jednodušší se rozhodnout, zda těmto jedincům důvěřovat. Normy a následné sankce zajišťují, že důvěra vložená do nedůvěryhodného adresáta nebude rozbita. (Coleman, 1990) Coleman hovoří o dvojitě dělení na internalizované normy a externalizované normy, přičemž klade větší důraz na externalizované normy, u kterých v případě dodržení následují ze strany ostatních odměny a při nedodržení veřejné sankce. Dle Colemana normy potlačují novátorství, čili mohou být pro komunity přínosem či naopak. (Coleman, 2002: 113-114)

2.4. Robert Putnam

2.4.1. Sociální kapitál

Jiný úhel pohledu na sociální kapitál nabízí Putnam. Putnam se zabýval tematikou sociálního kapitálu při studiu italských politických institucí a později v pracích o americké společnosti. V knize „Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy“ (Putnam, 1993), v níž si klade za cíl porozumět fungování demokratických institucí v Itálii, Putnam

---

¹¹ Za předpokladu, že jedinec důvěru do něj vloženou nezklame.

¹² Jedná se o skupiny o různém počtu členů. Od každého člena skupiny je požadováno, aby přispíval určitou částkou do společného rozpočtu. Vybraná částka je pak poskytnuta jednomu členu skupiny. Jedinci předpokládají, že každý si jednou bude moci tuto částku vybrat.

předkládá svůj první příspěvek k tématu sociálního kapitálu a důvěry. V roce 1995 rozpoutává debatu na základě článku s názvem „Bowling alone: America’s Declining Social Capital“ (Putnam, 1995), v němž přichází s tvrzením o poklesu sociálního kapitálu ve Spojených státech; toto téma rozvíjí i v knize vydané o pět let později pod názvem „Bowling alone: The Collapse and Revival of American Community“. (Putnam, 2000)¹³

Putnam ve svém výkladu vztahuje *sociální kapitál* k větším celkům jako je komunita nebo národ. Sociální kapitál charakterizuje jako „sociální síť a přidružené normy reciprocity“. (Putnam, 2000: 21) Pro sociální kapitál je charakteristické, že „odkazuje k vlastnostem sociálních organizací, jako je důvěra, normy a sítě, které usnadňují koordinované jednání, a tak přispívají k výkonnosti společnosti“. (Putnam, 1993: 167 srov. Putnam, 1995) Sociální kapitál ovlivňuje produktivitu skupin či jednotlivců díky zdrojům, které jsou jim k dispozici skrze vazby s ostatními jedinci.¹⁴

Sociální kapitál odkazuje k sociálním vztahům, sítím, ale i normám, hodnotám a důvěře. Putnamovo pojetí sociálního kapitálu tak v sobě zahrnuje strukturální i kulturní aspekty. (Sedláčková, Šafr, 2005) Putnam chápe sociální kapitál jako entitu, která umožňuje dobrovolnou a spontánní spolupráci, a tím pomáhá překonat problémy kolektivních akcí. Spolupráce je možná díky důvěře a sdíleným hodnotám ve skupině. Sociální kapitál přispívá k celospolečenské soudržnosti a jeho přítomnost v sociálním systému je předpokladem pro vznik občanské rovnováhy. Podle Putnama hraje sociální kapitál důležitou roli při budování a udržování demokracie.

Putnam (2000) si je vědom různých podob sociálního kapitálu, přičemž zdůrazňuje dvě rozdílné formy: *svazující* (bonding or exclusive) a *přemostující* (bridging or inclusive) sociální kapitál. *Svazující sociální kapitál* odkazuje k vazbám, závazkům a důvěře mezi aktéry, kteří jsou si určitým způsobem, například na základě etnické či náboženské příslušnosti, podobní. Přestože spojuje jednotlivce dohromady, přispívá k nízké sociální kohezi. Oproti tomu *přemostující kapitál* spočívá ve vazbách mezi jedinci, kteří jsou součástí různých skupin. V této souvislosti Putnam zmiňuje hnutí za občanská práva či ekumenické náboženské organizace. Vazby typické pro svazující a přemostující sociální kapitál jsou obdobou silných a slabých interpersonálních

---

¹³ V knize „Bowling alone“ Putnam podává výklad o sociálním kapitálu. Zmiňuje zde L.J.Hanifanovou, G. Louryho, P. Bourdieuho, J. Colemanu a další sociology či ekonomy, kteří se podíleli na tvorbě teorie sociálního kapitálu.

¹⁴ Putnam v knize „Bowling alone: The Collapse and Revival of American Community“ zmiňuje ekonomu E. Schlichta, který zdůrazňuje přítomnost sociálních a ekonomických zdrojů v sociálních sítích. (Putnam, 2000)

vazeb.¹⁵ Vazby jsou ukotveny uvnitř rozsáhlých sociálních sítí. (Healy, 2005) Obě formy kapitálu mohou být pro jedince či skupiny velice efektivní a přínosné. Putnam kromě pozitivních důsledků, které má sociální kapitál pro komunitu, zmiňuje i jeho negativní přínos. (Putnam, 1993)

2.4.2. Teorie sociálních sítí

Dříve než budeme pokračovat ve výkladu Putnamova konceptu sociálního kapitálu nastíníme několik faktů o teorii sociálních sítí. Zastánci teorie sociálních sítí vidí společnost jako strukturu vztahů směny, moci a závislosti. Teoretici vychází z předpokladu, že pro jedince jsou prospěšnější spíše než jejich osobní vlastnosti vazby, které mezi sebou mají. Teorie sociálních sítí se soustředí na podobu sociálních vazeb, ty se mohou vytvářet mezi jedinci, kteří se nikdy nesečkali a neznají se.¹⁶ (Velký sociologický slovník, 1996) Sociální vazby nemusí být na první pohled viditelné. Vazby vytvářené uvnitř sociálních sítí působí na chování jedinců a skupin. „Na sociální sítě by se pak mělo nahlížet jako na součást širšího souboru vztahů a norem, které dovoluují lidem sledovat vlastní cíle, a tedy sloužit k upevňování společnosti.“ (Field, 2003: 3) Každý člověk, který je součástí sociálního systému, má svou osobní síť. Osobní sítě odkazují ke vztahům, které jednotliví aktéři mají s jinými jedinci či institucemi nacházejícími se v jejich sociálním okolí. Osobní síť každého aktéra odkazuje k jeho sociálnímu kapitálu. Hustá síť vztahů mezi aktéry podporuje vznik a tvorbu tohoto kapitálu.

Teorie sítí pracuje s širokou definicí aktéra. Aktéry mohou být osoby, skupiny, korporace i společnosti. Teorie sítí předpokládá, že důvěru lze najít tam, kde se jedinci aktivně podílejí na vytváření sociálních sítí. (Sedláčková, 2005) Field poukazuje na přínos, který má důvěra pro jedince uvnitř sítě. Jedinec, který se těší důvěře ze strany ostatních, má větší přístup k různým zdrojům uvnitř sítě než nedůvěryhodné individuuum. Vysoký stupeň důvěry v rámci sítě usnadňuje její fungování a naopak. (Field, 2003)

---

¹⁵ Tento termín užívá Granovetter (1973) a Putnam se o jeho vymezení slabých a silných vazeb zmiňuje v knize „Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy“. Slabé vazby lze nalézt mezi jedinci, kteří jsou členy různých skupin a silné vazby mezi jedinci uvnitř jedné skupiny.

¹⁶ Keller (2004) spojuje svět sítí s druhou vlnou modernizace.

2.4.3. Zasazení konceptu sociálního kapitálu

V centru Putnamovy pozornosti stojí komunita. Putnam vychází z toho, že ve společnosti existují sítě interpersonální komunikace a směny. Směna je hodnocena z hlediska přínosu, který má nejen pro jednotlivce, ale zejména pro komunitu. Putnam hovoří o směnné transakci v souvislosti s důvěryhodností členů ve skupině. „Důvěryhodnost promazává sociální život.“ (Putnam, 2000: 21) Ke směně dochází spíše v komunitě, v níž si jedinci mohou důvěřovat, a tudíž se mohou spolehnout, že důvěra bude oplacena, než v komunitě, kde tomu tak není. (Putnam, 1993) O způsobu, jakým Putnam pracuje s důvěrou, se zmíníme v části věnované tomuto fenoménu.

Putnam prisuzuje ve svém výkladu teorie sociálního kapitálu hlavní význam *sociálním sítím*. (Putnam dle Field, 2003) Jedinec je ukotven v síti sociálních vztahů, v rámci této sítě je udržován sociální kapitál. Nemusí to být ovšem pravidlem, protože sociální sítě jsou pokládány za součást sociálního kapitálu pouze v takové míře, v níž členové sítě přispívají k udržování občanské angažovanosti.

Putnam „zaměřuje svou pozornost na pozitivní externality privátních sociálních sítí pro celou společnost.“ (Sedláčková, Šafr, 2005) Ve všech typech společností je možné zaznamenat existenci sítí interpersonální komunikace a směny, sítí formálních i neformálních. Podrobněji Putnam zmiňuje dva typy sítí, *horizontální* a *vertikální sítě*. V reálném světě dochází, dle Putnama, k jejich propojení. *Vertikální sítě* se vyznačují asymetrickými vztahy hierarchie a nerovné závislosti. Kvůli asymetrii nelze uvnitř těchto sítí zachovat sociální důvěru a spolupráci. *Horizontální sítě* spojují jedince se stejným statusem a mocí. V těchto sítích se rozvíjí spolupráce. Podoba sítí ovlivňuje spolehlivost informačních kanálů. Ve vertikálních sítích je spolehlivost menší než v horizontálních. Stejně tak Putnam vyzdvihuje vertikální sítě co do schopnosti řešení dilemat kolektivního jednání.¹⁷ (Putnam, 1993)

Ještě než aktér učiní první rozhodnutí, zda vložit důvěru či nikoli, může využít dostupných informací poskytovaných členy sítě. Putnam vychází z toho, že jedinci získávají potřebné informace skrze vzájemné interakce. Takto opatřené informace jsou důvěryhodné, a nejsou příliš nákladné. Vyrovnat se s nedostatkem informací pomáhají jiní aktéři, kteří se nachází uvnitř sociální sítě. „Sociální sítě dovolují důvěře šířit se: Věřím ti, protože věřím jí a ona mě ujistila, že ona věří tobě.“ (Putnam, 1993: 169)

---

¹⁷ Příkladem je věžňovo dilema.

Putnam tvrdí, že normy snižují náklady při transakci a posilují spolupráci v komunitě. Silné normy pak zamezují selhání členů komunity. Mezi nejvýznamnější typy norem patří dle Putnama reciprocita. Strategie reciprocity využívají jedinci pokud předpokládají, že se v budoucnu setkají.¹⁸ Za takových okolností mají zájem, aby byli ostatními hodnoceni jako poctiví, čestní, důvěryhodní. Z norem reciprocity a ze sítí občanské angažovanosti vyrůstá důvěra. Putnam uvádí dvě formy reciprocity, *specifickou* (balanced) a *generalizovanou* (generalized). Generalizovaná reciprocita je vysoce produktivní složkou sociálního kapitálu a odkazuje k směnnému vztahu. Výstižně tento proces zachycuje Putnam slovy: Já udělám něco pro tebe a mohu se spolehnout, že v budoucnu ty učiníš něco pro mě. Normy generalizované reciprocity se dle Putnama utváří skrze časté kontakty s různými skupinami osob. (Putnam, 1993, 2000, Ryšavý, 1999)

2.5. Shrnutí

Bourdieuho i Colemanova teorie se shoduje v případě umístění sociálního kapitálu. Podle obou autorů je sociální kapitál vlastní struktuře lidských vztahů. Současně oba považují sociální kapitál ve srovnání s ostatními formami kapitálu za nejméně hmatatelný. (Portes, 1998) „Oba pohlíží na sociální interakce v podstatě jako na formu směny, i když v případě Colemana to vede k racionální volbě, zatímco u Bourdieuho tyto interakce tvoří podklad pro kulturní materialismus.“ (Field, 2003: 28) Jak u Bourdieuho tak u Colemana nelze nezpůsobovat přítomnost sítí, které jsou utvářeny skrze elementární vztahy mezi jedinci. Právě sítě jsou důležitou složkou v Putnamově konceptu sociálního kapitálu. Co je pro Bourdieuho, Coleman a Putnama společné, je skutečnost, že sociální kapitál se skládá z osobních vazeb a interpersonálních interakcí, stejně tak jako ze sdíleného souboru hodnot, které jsou spojené s těmito kontakty.

---

¹⁸ V případě, že jedinec nepředpokládá další kontakty, dá přednost jiné strategii.

3. Propojení konceptu sociálního kapitálu a konceptu důvěry

Dva posledně zmiňovaní tvůrci konceptu sociálního kapitálu (Coleman, Putnam) věnují ve svých pracích nemalou pozornost důvěře. Důvěra je elementárním prvkem sociálního kapitálu a množství sociálního kapitálu, vztahujeme-li jej k jednoduchým vztahům nebo k rozsáhlejším sítím, závisí na velikosti důvěry. Coleman (1990) poukazuje na provázanost konceptu sociálního kapitálu s konceptem důvěry. Oba koncepty vnímá z perspektivy teorie racionální volby. Colemanova teorie pracuje s předpokladem, že vztahy důvěry a systémy důvěry jsou součástí jednostranných transferů - k teorii sociálního kapitálu se Coleman propracovává právě skrze vztahy důvěry. (Ryšavý, 2002)

Co se týče konceptu sociálního kapitálu a důvěry, byl Putnam inspirován Colemanem.¹⁹ Právě skrze propojování jednotlivých vztahů mezi jednotlivými sociálními aktéry, které jsou založené na důvěře dochází k utváření sítí. Sdílené hodnoty a důvěra ve skupině podporují tvorbu sociálního kapitálu a tím přispívají ke vzájemné spolupráci jejich členů. Pro Putnama představuje důvěra významný komponent, díky němuž je možné měřit velikost sociálního kapitálu ve společnosti. Ačkoli mluví Putnam o důvěře ve dvojitým smyslu, vždy je u něj existence sociálního kapitálu úzce spjata s přítomností důvěry. Putnam nejprve uvažuje o důvěře jako o možné dimenzi sociálního kapitálu, v později vydané práci považuje důvěru spíše za důsledek působení sociálního kapitálu. (Sedláčková, Šafr, 2005)²⁰

4. Koncept důvěry

4.1. Vymezení pojmu „důvěra“

Jestliže mluvíme o důvěře, můžeme očekávat, že panuje všeobecná obeznámenost o tom, co důvěra je. Přesto, nebo právě proto je vhodné, ještě dříve než se přesuneme k samotnému

---

¹⁹ V knize „Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy“ najdeme četné citace zejména z Colemanovi práce „Foundations of Social Theory“.

²⁰ Putnamovo nové stanovisko lze najít ve stati s názvem „Social Capital Measurement and Consequences“, která byla v roce 2001 otisknuta v Canadian Journal of Policy Research. Tuto stat' jsem při své práci neměla k dispozici, tudíž toto tvrzení přebírám od Sedláčkové a Šafra (Sedláčková, Šafr, 2005). Budu pracovat s tou podobou, jakou měl koncept důvěry v Putnamových dřívějších pracích.

výkladu, přesněji vymezit co tento termín označuje – nastínit, jak je důvěra popisována v sociologické literatuře. „Velký sociologický slovník“ (1996) charakterizuje důvěru jako „typ postoje a zároveň mezilidského vztahu, který vyvolává pocit jistoty plynoucí z předsvědčení, že partner komunikace (osoba, instituce) splní určitá očekávání.“ (Velký sociologický slovník, 1996: 231) V „Oxfordském slovníku anglického jazyka“ (dle Giddens, 1998) je důvěra definována jako „důvěřivost v, nebo spoléhání se na, určitou vlastnost nebo atribut osoby nebo věci, či pravdivost určitého tvrzení.“ (Giddens, 1998: 34) Důvěra je popisována jako „sociálně naučená a sociálně potvrzená vzájemná očekávání lidí, která se vztahují k organizacím a institucím, ve kterých žijí, a k přirozenému a mravnímu sociálnímu řádu, který přináší fundamentální poznatky o jejich životě.“ (Barber 1983 dle Paxton, 1999: 98) Sociální důvěra může být popsána jako „základní znak komunity, založený na víře či očekávání, že se druzí nebudou snažit vědomě a úmyslně nás poškodit, mohou-li se tomu vyhnout, a že bude-li to možné, budou jednat v našem zájmu.“ (Sedláčková, 2006: 9) Všechny definice se shodují na tom, že důvěra je spjata se spoléháním se na něco a očekáváním něčeho ze strany ostatních.

Důvěru lze vložit do druhého jedince, do skupiny jedinců nebo do organizace či instituce. Na rozhodování, zda umístit nebo neumístit důvěru, může mít vliv i třetí strana. (Paxton, 1999) Adresátem důvěry mohou být jedinci, se kterými se každodenně setkáváme, stejně jako generalizovaní druzí či abstraktní systémy. Specifická důvěra je vkládána do jedinců, s nimiž jsme v častém kontaktu a generalizovaná důvěra v ty, které jsme nikdy neviděli, ale předpokládáme jejich existenci.

Důvěra se může nacházet ve třech různých dimenzích. (Sztompka, 1999) Důvěra jako vlastnost jedinců, vlastnost sociálních vztahů nebo vlastnost systémů. V první dimenzi je důvěra pojímána jako specifická kvalita, která je vlastní aktéru důvěry. Podle Sztompky má tento typ důvěry kořeny v biografické genealogii. V další dimenzi je na důvěru nahlíženo jako na zvláštní kvalitu vztahu, přičemž tento typ důvěry je významným komponentem teorie racionální volby. Tento typ důvěry má epistemologický původ. Do třetí dimenze patří důvěra, která je popisována jako vlastnost systému a kterou si osvojujeme díky kulturním pravidlům. Skrze pravidla jsou jedinci vedeni k důvěře či nedůvěře v jiné.

4.2. Peter Blau a jeho pojetí důvěry

Blau se zmiňuje o důvěře v souvislosti s formulací teorie sociální směny ve své práci „Exchange and Power in Social Life“ kde říká, že „pouze sociální směna má sklon vytvářet pocity osobního závazku, vděčnosti a důvěry.“ (Blau, 2002: 109) Jestliže osoba učiní závazek a neexistuje smlouva, která by mohla zaručit dodržení tohoto závazku, vstupuje do směnného vztahu důvěra. Aktér důvěry učiní nejprve malý vklad a očekává, že se mu náklady v řádné podobě vrátí. Transakce s nízkým vkladem předpokládá, jak tvrdí Blau, vystavení se malému riziku. Jestliže se iniciátorovi směny nedostane oplaty, proces je ukončen. Adresát důvěry, který dar oplatí, demonstruje jedincům v okolí svoji důvěryhodnost. Tímto krokem umožní adresát důvěry pokračování transakce a růst vzájemné důvěry. Během časové prodlevy mezi učiněním závazku a jeho splacením je důvěra posilována. „Proces sociální směny, (...), vytváří důvěru v sociální vztahy skrz jejich opakující se a postupně se rozvíjející charakter.“ (Blau, 2002: 108) Coleman konstatuje, že teorie sociální směny, tedy i teorie Blauova, vysvětlují vztahy pouze na úrovni mikrosociální. (Coleman, 2000)

4.3. Koncept důvěry u Jamese Colemana

4.3.1. Vztahy důvěry

Coleman (1990) včleňuje důvěru do svého konceptu sociálního kapitálu. Důvěra je pro něj věcí racionalizace a kalkulace. Coleman zaměřuje pozornost na vztahy, ve kterých se důvěra projevuje²¹ a stanovuje si za cíl dopomoci k objasnění těchto vztahů. Upírá pohled jak na toho, kdo důvěru vkládá, tudíž *aktéra důvěry* (truster), tak na osobu, ke které vklad směřuje, tedy na *adresáta důvěry* (trustee). Coleman předpokládá, že aktéři vstupují do vztahu s cílem co nejlépe uspokojit své vlastní zájmy. Racionální aktér se rozhoduje, jestli umístí důvěru či nikoli - přitom zvažuje, zda adresát důvěru udrží, nebo ji rozbije. Aktér se také zajímá o to, jak velký bude zisk a ztráta, a současně usiluje o maximalizaci vlastního výnosu. Aktér vloží důvěru „jestliže poměr šance získat k šanci ztratit je větší než poměr objemu potenciální ztráty k objemu potencionální zisku.“ (Coleman, 1990: 99) Racionální aktér si je vědom možného rizika, které je přítomno při každém rozhodování. Pokud určité jednání přináší malý zisk a malý výnos, je riziko nízké;

---

²¹ Coleman ve své práci postupoval od vztahů důvěry přes systémy důvěry až k sociálnímu kapitálu. (Ryšavý, 1999)

nastane-li opačná situace má jedinec zájem získat informace, které by mu pomohly rozhodnout se. (Informace mohou dle Colemana snížit riziko ztráty²².) Získávání informací je pro aktéra důvěry nákladné. „Hledání by mělo pokračovat tak dlouho, dokud cena přírůstku informací nepřesáhne užitek, který je z tohoto přírůstku očekáván. Přitom užitek informací roste s rostoucí mírou možného zisku či ztráty.“ (Ryšavý, 1999: 118)

Coleman (1990) vyjmenovává specifika spjatá s procesem umístění důvěry. Vložení důvěry aktérem dovoluje jednání ze strany adresáta důvěry, které by za jiných okolností nebylo možné, přičemž získat z tohoto jednání mohou oba jedinci. Je-li adresát důvěryhodný pak je na tom aktér, který vložil důvěru lépe, než kdyby tak neučinil a naopak. Aktér dobrovolně věnuje důvěru, aniž by se mu ten druhý musel zavázat. Aktér si je vědom existence časového zpoždění, a proto se snaží využít prostředků, které by mu pomohly tento problém překonat. (Coleman, 1990)

Každé rozhodnutí aktéra je dle Colemana spojeno s rizikem, a to v dvojím ohledu. Aktér důvěry ztrácí, jestliže umístí důvěru a adresát důvěry se projeví jako nedůvěryhodný a stejně tak, pokud se rozhodne nevložit důvěru a adresát se ukáže jako důvěryhodný. (Coleman, 1990) „Coleman dále vyvozuje, že v situaci, v které potenciální zisk je relativně velmi vysoký oproti možné ztrátě a neexistuje možnost volby (důvěřovat někomu jinému) budou lidé pravděpodobně spolehlivost důvěrníka nadhodnocovat.“ (Ryšavý, 1999: 118) Coleman znázorňuje situaci, ve které může aktér jednat i iracionálně, protože jeho potenciální ztráta je nulová. Aktér důvěry je označován jako „chytající se stébla“ (grasping at straw). K takovéto situaci dochází v případě, kdy jedinec potřebuje pomoc - projeví se u něj silná potřeba důvěřovat. Jedinec důvěřuje osobě, která mu nabídla pomoc, že tuto pomoc poskytne. Důvěra je vkládána i v případě neexistence jakékoliv záruky, že dojde ke splacení. (Coleman, 1990)

Coleman věnuje pozornost adresátovi důvěry a uvádí možné způsoby, jak se může jedinec zachovat. Poté co aktér vloží důvěru, adresát důvěry se dobrovolně rozhoduje, zda důvěru rozbije nebo udrží. Skutečnost, zda adresát důvěru udrží, může být ovlivněna i přítomností negativních sankcí, které mu hrozí v případě, že tak neučiní. Za některých okolností reakce adresáta důvěry nemusí záviset na jeho ochotě, ale může se odvíjet z jeho schopnosti udržet nebo rozbít vloženou důvěru. Coleman uvádí, že to, čím je adresát důvěry při svém rozhodování nejvíce ovlivněn a co

---

²² Coleman říká, že jedinec se při umístění důvěry rozhoduje na základě chování adresáta důvěry nebo na základě informací získaných od ostatních jedinců. (Coleman, 2000)

mu slouží jako motivace rozhodnout se určitým způsobem, nejsou morální závazky, ale čistě vlastní zájem. (Coleman, 1990)

Jestliže jedinec očekává dlouhodobý vztah, jak se to podle Colemana děje v uzavřených komunitách²³, pak důvěru podrží. Demonstruje tím jak aktéru, který do něj důvěru vložil, tak ostatním jedincům svou spolehlivost neboli důvěryhodnost. V budoucnosti mu tento krok přinese zisk. Ten může mít podobu pokračujícího vztahu s aktérem, který do něj svou důvěru vložil, nebo se může projevit ve formě poskytnutí důvěry ze strany druhých aktérů. Při krátkodobém vztahu, jednostranném transferu, přinese adresátu důvěry větší zisk, když důvěru rozbije. (Coleman, 1990) Přičemž Coleman zmiňuje, že je „v zájmu aktéra důvěry je vytvářet sociální struktury, ve kterých je zájmem potenciálního adresáta důvěry být důvěryhodný spíše než být nedůvěryhodný“. (Coleman, 1990: 111)

4.3.2. Systémy důvěry

Ve své stati o sociálním kapitálu²⁴ Coleman poznamenává, že Blauova teorie nedokázala udělat krok z mikroúrovně na makroúroveň. Nepřišla s vysvětlením, které by zahrnovalo kromě vztahů mezi dvěma aktéry úroveň celých systémů. Coleman usiluje o překonání tohoto problému. Jednoduché vztahy v Colemanově teorii představují elementárními prvky, z nichž jsou složeny složitější útvary čili systémy. Coleman (1990) stanoví tři rozdílné typy systémů důvěry. Nazývá je *systém vzájemné důvěry*, *řetězce důvěry* a *důvěra třetí strany*. V každém z nich dochází k interakci mezi dvěma nebo třemi aktéry.

Systém vzájemné důvěry je založen na vazbě mezi dvěma jedinci. První osoba je současně aktérem i adresátem důvěry pro druhou osobu a naopak. (Sztompka, 1999) Coleman tento typ systému důvěry odlišuje od asymetrického vztahu, ve kterém dochází k jednostranné transakci. Osoba, která je aktérem důvěry, má zájem stát se současně i adresátem důvěry pro osobu, s níž vstupuje do vztahu, a tím podpořit vznik vztahu vzájemné důvěry. Podnět pro takové jednání vychází z potřeby jednotlivých aktérů splnit závazky vůči druhé straně. V systému vzájemné důvěry je důvěryhodnost požadována jak od adresáta důvěry, tak i od aktéra důvěry. Protože tento aktér se současně, pokud nedojde k přerušení, stává i potenciálním adresátem. Coleman

---

²³ Coleman uvádí příklad komunity, kde důvěryhodnost je podmínkou obchodu. Jedná se o obchodníky s diamanty, kteří mají ve zvyku potenciálním kupcům zapůjčovat diamanty s důvěrou, že se jim ty samé kameny vrátí opět zpátky.

²⁴ „Social capital in the creation of Human Capital“

vychází z předpokladu, že racionálně jednající člověk má větší motivaci věnovat svou důvěru spíše osobě, která mu už v minulosti jeho důvěru oplátila, než někomu s kým takovou zkušenost doposud nemá. Slovy Colemana „Systém vzájemné důvěry je jediný s pozitivní zpětnou vazbou, ukazující, že dynamičnost systému vede ve vyšší míře k vkládání důvěry a větší důvěryhodnosti.“ (Coleman, 1990: 178) V této situaci dochází k posílení a upevnění vazby mezi jedinci a současně k nárůstu vzájemné důvěry. Jedinec se rozhodne vložit důvěru, na straně adresáta v tomto případě vzniká závazek. Adresát splatí závazek a přidá ještě něco navíc, přičemž se mu mohou zvýšit náklady. Stává se aktérem důvěry a vedle většího zisku očekává i splnění nového závazku. V takovém systému důvěry mohou probíhat vzájemné transakce neustále. Protože „vložení a oplacení důvěry je důležité jak pro utváření, tak pro zrušení sociálních vztahů“. (Coleman, 1990: 180)

Druhý typ systému důvěry reprezentují *řetězce důvěry*. Řetězce důvěry jsou utvářeny jedinci, kteří fungují jako zprostředkovatelé důvěry. Zprostředkovatelé se liší ve způsobu, jakým zasahují do vztahu mezi adresátem důvěry a aktérem důvěry. Prostředníky mohou být dle Colemana *rádce* (advisor), *garant* (guarantors), *podnikatel* (entrepreneur). *Rádce*²⁵, jak tvrdí Coleman, je typ prostředníka, který se v sociálním systému vyskytuje nejčastěji. Rádce je zprostředkovatel, disponující určitými informacemi, které může nabídnout rozmýšlejícímu se aktéru důvěry. Důvěřující aktér se na něj proto obrací, když potřebuje poradit komu může věřit. *Garant* je typem prostředníka, který vstupuje přímo do vztahu mezi důvěřujícím aktérem a adresátem důvěry. *Podnikatel* je zprostředkovatel, který se snaží o spojení více důvěřujících aktérů. Přičemž pro jedince je motivací skutečnost, že stanou-li se účastníky tohoto systému důvěry, přinese to zisk nejen celému kolektivu, ale i každému z nich.

Jako *důvěru třetí strany* označuje Coleman poslední typ systému důvěry. Zde je přítomen garant, jehož úkolem je být zprostředkovatelem transakce - na rozdíl od garanta vstupujícího do řetězců důvěry je pasivní. Coleman popisuje, jakým způsobem aktéři v tomto systému důvěry jednají. Aktér A má zájem navázat vztah s aktérem B. Zároveň má A k dispozici nesplacenou úvěrovou stvrzenku od osoby C (osoba C se v takovém případě stává garantem). B je ochotné

---

²⁵ Coleman mluví o odlišné podobě rádce v tradiční a moderní společnosti. „V předmoderních společnostech, zahrnujících zemědělské komunity, kde osoby zaujímaly relativně stálou pozici v sociální struktuře, a nejčastější vztahy se utvářely mezi osobami, aktér důvěry byl osoba, adresát důvěry byla osoba, zprostředkovatel byla osoba. V moderních společnostech, zprostředkovatel, jehož odhad slouží jako základna pro důvěru, je často korporáční aktér jako obchodní organizace nebo vládní organizace.“ (Coleman, 1990: 184-85)

věnovat svou důvěru spíše aktéru C než aktéru A, proto aktér A využije své stvrzenky a díky tomu dochází k transakci mezi aktéry A a B. (Coleman, 1990)²⁶

Přechod z mikroúrovně na makroúroveň završuje Coleman prostřednictvím systémů důvěry, v nichž je přítomno větší množství aktérů. Tyto systémy označuje jako *komunity vzájemné důvěry*, jejichž komponenty tvoří vztahy vzájemné důvěry, a *velké systémy zahrnující prostředníky*. V *komunitách vzájemné důvěry* má každý z jedinců možnost účastnit se vzájemné směny a každý má zájem, aby působil důvěryhodně. Jako ochrana proti zklamání důvěry slouží normy a z nich vyplývající sankce a hrozba vyloučení ze směnného vztahu. Specifickou vlastností tohoto typu sociální struktury je podle Colemana skutečnost, že jednání „během kterých aktér vkládá důvěru a jednání skrze které udržuje svoji důvěryhodnost jsou jedna a tatáž.“ (Coleman, 1990: 189)

Coleman se soustředí na důvěru ve vztazích a jeho koncept lze zařadit do jedné z dimenzí, o kterých hovoří Sztompka (1999) ve svém trojdimenzionálním modelu. Důvěra ukotvená ve vztahu jako v případě Colemanova konceptu má epistemologický původ. V Colemanově konceptu je důvěra neodmyslitelným rysem sociálních vztahů. Aktér důvěry odhaduje důvěryhodnost adresáta a ještě předtím než vloží důvěru usiluje o získání informací vypovídajících o potenciálním adresátu, které by mu pomohly při rozhodnutí a současně snížit riziko spjaté s vkladem. „Důvěra v tomto případě může být chápána jako odražená důvěryhodnost ostatních, která je subjektivně posuzována důvěřujícím.“ (Sztompka, 1999: 70)

4.4. Putnamovo pojetí konceptu důvěry

4.4.1. Sociální sítě a důvěra

Putnam věnuje pozornost důvěře v podkapitole knihy „Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy“²⁷ a zmínky lze nalézt i v díle „Bowling alone“²⁸. Putnam mluví o dvou dimenzích důvěry, jejichž odlišnost spočívá v tom, do koho je důvěra vkládána. Putnam operuje s termíny *sociální důvěra* a *politická důvěra*. *Sociální důvěra* je název pro důvěru

---

²⁶ Pasivní garant může mít podobu formální organizace.

²⁷ Konkrétně v poslední kapitole této knihy, která nese název „Social Capital, Trust, and Rotating Credit Associations“.

²⁸ Putnam o ní mluví hned v úvodu své knihy a dále věnuje důvěře kapitolu „Reciprocity, Honesty and Trust“, kde krátce zmiňuje teoretická východiska a dále pak prezentuje výsledky svých empirických šetření.

vkládánou do druhých osob. Důvěra ve vládu, sociální instituce a politické autority je Putnamem označována jako *politická důvěra*. (Putnam, 2000)

Důvěra je podle Putnama jednou z forem sociálního kapitálu. Putnam ji považuje „za esenciální složku sociálního kapitálu“. (Putnam, 1993: 170). Důvěru dává Putnam do souvislosti se sociálním kapitálem a hodnotí ji z hlediska důsledků, které má její přítomnost či nepřítomnost pro komunitu. Důvěra usnadňuje spolupráci a podporuje stabilitu ve společnosti. V komunitě, ve které spolu lidé (sousedé) udržují kontakty a důvěřují si, nalezneme, dle Putnama, větší množství sociálního kapitálu než tam, kde tomu tak není. (Paxton, 1999) Důvěra spolu s normami a sociálními sítěmi tudíž nemusí sloužit pouze jako zdroj prospěchu pro individuální jedince, soukromý statek (private good), ale je zejména veřejným statkem (public good). Takto chápaná důvěra spolu se sociálním kapitálem slouží Putnamovi jako základna občanské rovnováhy.

Stejně jako sociální kapitál nachází se i důvěra v rámci sociálních vztahů. Síť sociálních vztahů je tvořena jednoduchými vztahy, které jsou utvářené a posilované prostřednictvím důvěry a současně v nich dochází k reprodukci důvěry. „Hustá sociální síť usnadňuje klepy a jiné hodnotné způsoby pěstování pověsti – esenciální základ pro důvěru v komplexní společnosti.“ (Putnam, 2000: 21) Důvěru spolu s jinými formami sociálního kapitálu, jako jsou normy či sítě, Putnam popisuje jako specifický typ zdrojů. Soudí tak podle vlastností, kdy při větší intenzitě užívání důvěry nedochází k jejímu snižování, ale naopak k rozšíření. Čím více dochází k situacím, při kterých jedinci vkládají důvěru v jiné, tím více se množství důvěry v sociálním systému zvětšuje. (Putnam, 1993)

Putnam zdůrazňuje, že důvěra, která je přítomna při spolupráci mezi jedinci, není slepou důvěrou. Jedinci mají zájem na získání informací, které by potvrdily nebo vyvrátily jejich rozhodnutí věnovat důvěru. „Důvěra poskytuje předpověď o chování nezávislého aktéra. (...) Ty mu věříš, protože znáš jeho povahu, možnosti jednání a následky, které přinese, jeho schopnosti, a tak očekáváš, že se podle toho bude chovat.“ (Putnam, 1993: 171) Taková důvěra je založena na shromážděné zkušenosti a má schopnost přizpůsobovat se kontextu.

Putnam představuje dva typy vazeb lišící se stupněm intenzity důvěry, které spojují aktéra důvěry s ostatními jedinci. Jeden typ vazeb je založen na *silné důvěře*, druhý na *slabé důvěře*. *Silná důvěra* (thick trust) je víra, která spočívá na intimní známosti. (Putnam, 1993) Tuto důvěru Putnam nachází ve vztazích, které jsou pevné a ukotvené v sociální síti. Jedinci jsou vzájemně úzce propojeni a dochází u nich k častým kontaktům. *Slabá důvěra* (thin trust) je přítomna při

náhodných setkáních a vkládáme ji do generalizovaných druhých. Označení generalizovaní druzí užívá Putnam pro osoby nebo skupiny s nimiž nemá daný aktér důvěry osobní zkušenost.

4.5. Anthony Giddens

4.5.1. Definice důvěry

Doposud jsme se zabývali procesy vzniku a rozšiřování důvěry, která je popisována s ohledem na její pozici v konceptu sociálního kapitálu. Protože Giddens neformuluje vlastní koncept sociálního kapitálu, je tento autor zmíněn až nyní. Coleman a Putnam pracovali s důvěrou v jedince, která se nachází uvnitř jednoduchých vztahů a expanduje v rámci sociálních sítí. Giddens vytváří koncept důvěry, ale na rozdíl od Colemana a Putnama si všímá jiných aspektů tohoto fenoménu. Přichází s novým typem adresáta důvěry, kterým jsou abstraktní systémy. Giddens podává definici důvěry v knize s názvem „The Consequences of Modernity”²⁹. Zde také popisuje, co pro něj znamená pojem důvěra. Při vymezení pojmu důvěra se inspiroval Luhmannem.³⁰ S termínem důvěra pracuje také v knize „Modernity and self-identity: self and society in the Late Modern Age” (Giddens, 1991).

Důvěra je Giddensem definována jako „důvěřivost ve spolehlivost osoby nebo systému týkající se určitého souboru výsledků nebo událostí“. (Giddens, 1998: 37) Důvěra v Giddensově konceptu je složena z víry a důvěřivosti, čímž se podle jeho slov odlišuje od slabého induktivního vědění. Giddens vychází z toho, že jestliže jedinec důvěřuje, není tato důvěřivost založena na schopnosti ovládat okolnosti, za nichž je důvěřivost ospravedlnitelná. „Jakákoliv důvěra je v určitém smyslu slepou důvěrou!“ (Giddens, 1998: 37) Důvěra vzniká v situaci, kdy nelze zcela kontrolovat chování druhých. Tam, kde je možné nepřetržitě sledovat a kontrolovat ostatní jedince, včetně jejich myšlenek, je důvěra zbytečná. Existenci důvěry podporují různé skutečnosti, proto je také důvěra podmíněna nejen nedostatkem moci, ale zejména absencí informací. Důvěra, jak bychom mohli parafrázovat Giddense, se vztahuje k očekávání, která nemusí být vždy naplněna. Jestliže má jedinec dostatek moci a prostředků, které mu umožní ovlivnit jednání druhého, není důvěra nezbytná. (Giddens, 1998)

---

²⁹ Giddens, A. 1990. The Consequences of Modernity. Ve své práci vycházím převážně z této knihy, která vyšla v českém překladu (Giddens, A. 1998. Důsledky modernity. Praha: Slon) Odkazovat budu na český překlad.

³⁰ Giddens (1990) podává shrnující výklad o Luhmannově pojetí konceptu důvěry. Z Luhmanna čerpají i autoři definice důvěry ve Velkém sociologickém slovníku (1996).

4.5.2. Pozdní modernita a její specifika

Giddens³¹(1998) svůj koncept důvěry formuloval v souvislosti se změnami, které jsou spjaté s obdobím pozdní modernity. V podmínkách modernity dochází podle Giddense ke třem specifickým jevům. Jedná se o *oddělení času a prostoru, rozvinutí vyvazujících mechanismů a přivlastňování reflexivního vědění*. Za významný rys tohoto období považuje „vyprázdnění času a prostoru“. Lidské aktivity přestávají být vázány na určitou lokalitu, místo se odděluje od prostoru. Jsou vynalezeny hodiny a sjednocen čas, který se přestává řídit přírodními rytmy. Časoprostorové rozpojení vytváří podmínky pro vyvázání sociálních systémů. Vyvázání znamená „(...) ‚vytržení‘ sociálních vztahů z místních kontextů interakce a jejich restrukturuaci v neomezených časoprostorových rozpětích.“ (Giddens, 1998: 26). Giddens představuje dvojí typ vyvazujících mechanismů. Jsou jimi *expertní systémy a symbolické znaky*. Pozdní modernita je obdobím individualizovaných jedinců, kteří jsou tvůrci vlastní bibliografie a reflexivita je určující charakteristikou veškerého lidského jednání. Růst reflexivity je možný díky prostředkům masové komunikace. (Giddens, 1998)

4.5.3. Základní důvěra

Giddens ve své teorii důvěry předpokládá, že existuje vztah mezi důvěrou a ontologickým bezpečím. Potřeba ontologického bezpečí je vlastní většině jedinců. Povaha ontologického bezpečí spočívá v důvěřivosti „(...) v trvalost své vlastní identity a ve stálost sociálního a materiálního prostředí svého jednání.“ (Giddens, 1998: 85) Osoby, které nemají pocit ontologického bezpečí, nejsou schopny obývat sociální svět spolu s ostatními jedinci.

Giddens vychází ze skutečnosti, že každý jedinec má potřebu důvěřovat. Potřeba se u něj objeví už v dětství. Základní důvěra je dítěti „naočkována“³² první osobou, která o dítě pečuje. Jedinec získává pocit, že se může spolehnout na druhé. Tento typ očkování slouží jako ochrana proti existenciálním obavám. Giddens říká, že „(...) ‚normální‘ jednotlivci získávají v rané fázi

---

³¹ Giddens je autorem teorie strukturace. Strukturační teorie mluví o tom, že individua jsou ukotvena v určité struktuře. Jedinci se ve své činnosti řídí pravidly, které tato struktura produkuje. Svým jednáním upevňují daná pravidla a přispívají k reprodukci sociálního systému. Struktury a společenské instituce jsou pro Giddense médii i výsledky sociálního jednání. (Harrington, 2006)

³² Tento termín užívá Giddens ve své knize „Consequences of modernity“ (česky: Důsledky modernity).

svého života základní ‚dávku‘ důvěry, která tyto existenciální obavy buď umrtvuje nebo otupuje.“ (Giddens, 1998: 87) Jedinec si od narození osvojuje propracované postupy praktického vědomí, které si během svého života nadále upevňuje. Osvojení si základní důvěry je předpokladem toho, aby se stal jedinec spolehlivým a důvěryhodným.

Giddense podle jeho vlastních slov zajímají vztahy, které zahrnují důvěru a způsob, jakým je důvěra reprodukována. (Giddens, 1998) Rozvíjí svoji teorii důvěry s pomocí termínů *tvářné* a *beztvářné závazky*. Tyto závazky vymezují dvojí typ vztahů důvěry. Vztahy důvěry, které jsou součástí tvářných a beztvářných závazků, přispívají k udržování společnosti. *Bezprostředně utvářené závazky* spojuje Giddens s důvěrou v osoby, *beztvářné* pak s důvěrou v systémy. V období pozdní modernity lze nalézt podle Giddense oba dva typy, přičemž se nejedná o vzájemně se vyučující typy vztahů důvěry, ale naopak vzájemně provázané vztahy.

4.5.4. Důvěra v osoby (tvářné závazky)

Tvářné závazky Giddens popisuje jako „vztahy důvěry, které jsou udržovány nebo vyjádřeny v sociálních svazcích vytvořených v podmínkách souběžné přítomnosti.“ (Giddens, 1998: 75) a slouží k udržování trvalé důvěryhodnosti jedinců. Co se týče vztahů důvěry, které se odehrávají při bezprostředních stycích, mluví Giddens o mechanismech které přispívajících k udržování a prohlubování důvěry. „Při bezprostředních stycích se udržování základní důvěry dosahuje stálým sledováním pohledu, držení těla a gest a dodržováním konvencí společenské konverzace.“ (Giddens, 1998: 91) Tyto mechanismy se uplatňují i během procesu spojeného se „zdvořilou nepozorností“. „Zdvořilá nepozornost“, kterou Giddens považuje za základní typ tvářných závazků, je nutně spojená s důvěrou. Výhodiskem je pro něj fakt, že základní důvěra v možné záměry druhých nemá význam pouze při úmyslném setkávání s blízkými lidmi a přáteli, ale je předpokladem každodenního setkávání s neznámými lidmi. „Zdvořilá nepozornost předpokládá důvěru jako šum v pozadí – ne jako náhodný shluk signálů, ale jako pečlivě ovládané a usměrňované sociální rytmy.“ (Giddens, 1998: 77-78)³³

---

³³ Giddens si termín zdvořilá nevšímavost (nepozornost) propůjčuje od Goffmana. Lidé, kteří se setkávají na ulici, v divadle, kině se řídí pravidly zdvořilé nevšímavosti. Dávají si tak navzájem najevo, že vůči ostatním nemají špatné úmysly, nechovají vůči sobě nepřátelské postoje. Giddens přisuzuje zdvořilé nevšímavosti velký význam. (Giddens, 1999)

Giddens přichází s tvrzením, že v podmínkách pozdní modernity dochází k transformaci osobního života, k transformaci intimity.³⁴ (Giddens: 2002) Osobní život a s ním spojené sociální vazby, „(...) se stávají stejně tak součástí sociálních situací modernity jako všeobsahující instituce časoprostorového rozpojení.“ (Giddens, 1998: 110) V těchto podmínkách se pro jedince otvírá prostor, v jehož rámci může vznikat osobní důvěra. K rozvoji osobní důvěry dochází postupně skrze proces sebezkoumání, sebeobjevování a otevírání se směrem k druhým. „Důvěřování lidem není založeno na zosobněných vztazích v lokální komunitě a příbuzenských sítích. Důvěra na osobní úrovni se stává projektem, na kterém by zúčastněné strany měly ‚pracovat‘ a jenž vyžaduje otevření se jednotlivce druhému.“ (Giddens, 1998: 110) Přičemž Lupton zdůrazňuje, že proces otevírání se druhým je spjat s úzkostí a rizikem. (Lupton, 1999) Vztahy osobní důvěry jsou spojeny s intimitou a vzájemností, jejich cílem je sociabilita provázaná loajalitou a autenticitou. Osobní vztahy obsahují prvky vzájemnosti.

Při tvárných závazcích dochází k rozvíjení mechanismů důvěry - tento proces může probíhat na třech úrovních. Do první z nich spadají vztahy důvěry, vznikající mezi příbuznými, členy komunity a přáteli.³⁵ Takovéto vztahy důvěry existovaly už v předmoderní společnosti. V moderní společnosti nabývají nové podoby skrze proces, který Giddens nazývá transformace intimity. Kromě této dimenze nabízí Giddens dvě další, které jsou specifické právě tím, že se objevují až v období pozdní modernity. Druhou dimenzí jsou přístupové body, kde se setkávají „laičtí aktéři“ a představitelé abstraktních systémů. Giddens neurčuje jednoznačnou podobu těchto styků. Laičtí aktéři se s představiteli abstraktních systémů mohou setkávat nepravidelně, nebo jsou jejich styky pravidelné. Setkání jsou podřízena pravidlům a mohou být spojena s přátelstvím a intimitou. Tato setkání jsou iniciována za účelem demonstrování důvěryhodnosti ze strany představitelů abstraktních systémů. „I když každý ví, že skutečným zdrojem důvěry jsou spíše abstraktní systémy než jednotlivci (...)“ (Giddens, 1998: 80), přesto má chování a jednání zprostředkovatelů abstraktních systémů nezanedbatelný vliv na to, jak se laik v budoucnu zachová. Experti mohou svými postupy přispět k upevnění důvěry, ale mohou důvěru ze strany laických aktérů zcela podlomit.

---

³⁴ Transformace intimity v Giddensově podání zahrnuje propojení lokálního a globálního. Současně je reflexivním projektem, během něhož jedinec hledá vlastní identitu a snaží se o seberealizaci s pomocí základní důvěry. S transformací intimity souvisí i utváření erotických vazeb skrze proces vzájemného sebeotevírání a starost o sebenaplnění. (Giddens, 1998: 112-13)

³⁵ Na základě Giddensova výkladu je můžeme nazývat laickými aktéry.

Podle Giddense jsou představitelé abstraktních systémů obeznámeni s tím, že musí dodržovat hranici mezi „jevištěm„ a „zákulisím“.³⁶ „Zákulisí“ je prostor, kde se pohybují pouze experti. Zde může dojít ze strany odborníků k chybám a omylům, ale je nutné zabránit tomu, aby se o nich dozvěděly ostatní osoby. Kdyby se laickým aktérům donesly informace o těchto chybách, nebo se stali svědky nesprávného jednání určitých expertů, mohlo by dojít k podlomení jejich důvěry v abstraktní systémy. Jakmile odborníci vstoupí na „jeviště“ je nutné, aby dodržovali předepsané způsoby chování, etiketu. „Jasně rozlišení jeviště od zákulisí posiluje význam způsobu chování jako prostředku snižování vlivu nedokonalých dovedností a lidské omylnosti.“ (Giddens, 1998: 81)

Třetí typ vztahů důvěry se rozvíjí v rámci jednotlivých abstraktních systémů. Aktéři, kteří se podílí na utváření těchto systémů, si prostřednictvím osobních styků vzájemně manifestují svoji důvěryhodnost, a tímto jednáním upevňují důvěru v druhé. Giddens nabízí argument, který vysvětluje smysl tohoto jednání. Jedinci v rámci abstraktního systému „(...) potřebují vidět bělmo v očích svých kolegů či protivníků, aby opětovně nabyli jistoty a hlavně aktualizovali základnu důvěry.“ (Giddens, 1998: 81) Giddens uvažuje i o prostředcích, jenž pomáhají utvářet a udržovat jedincovo přesvědčení o důvěryhodnosti jeho spolupracovníků. Mezi takové prostředky mohou patřit profesionální etické kodexy.

4.5.5. Důvěra v systémy (beztvárné závazky)

Giddens považuje v období pozdní modernity za klíčové vztahy důvěry, které jsou utvářeny skrze beztvárné závazky. V případě beztvárných závazků se nejedná o vztahy, které by byly udržovány a vyjadřovány během bezprostředních kontaktů s jinými osobami. Beztvárné závazky se podle Giddense „(...) týkají vývoje víry v symbolické znaky nebo expertní systémy“. Symbolické znaky a expertní systémy představují specifický typ adresáta důvěry. Giddens pro ně užívá souhrnné označení abstraktní systémy. Obojí typ abstraktních systémů rozšiřuje a zvětšuje dosah pro jednání aktéra, který skrze jejich užívání přestává být vázán pouze na lokální komunitu. (Kaspersen, 2000) Abstraktní systémy slouží jako vyvazující mechanismy a přispívají k rozvoji moderních institucí. Osoba, která se rozhodne umístit důvěru do abstraktních systémů, nekládá tuto důvěru do konkrétních osob - představitelů těchto systémů, ale do abstraktních

---

³⁶ Termíny, které si Giddens půjčuje od Goffmana. Goffman se tématu sebeprezentace v každodenním životě věnuje v knize *The Presentation of Self in Everyday Life* (česky: *Všichni hrajeme divadlo*)

forem. Důvěra, kterou individuum věnuje abstraktním systémům, „spočívá na víře ve správnost principů, o nichž nikdo nic neví, nikoliv na víře v morální bezúhonnost (dobré úmysly) ostatních.“ (Giddens, 1998: 37) Abstraktní systémy jsou na důvěře závislé, ačkoli důvěra vložená do abstraktních systémů poskytuje jedinci menší psychologickou odměnu (může mít podobu pocitu morálního zadostiučinění), než je tomu v případě, kdy je důvěřováno osobám. (Giddens, 1991) Důvěra je do abstraktních systémů vkládána za účelem získání pocitu bezpečí.

Důvěra, která vzniká a rozvíjí se v souvislosti s moderními institucemi, jako je důvěra v neosobní principy a anonymní druhé, je Giddensem považována za nepostradatelnou součást lidského života. (Giddens, 1998) Podle Giddense existuje několik vysvětlení, proč lidé důvěřují symbolickým znakům a expertním systémům. Jedno z vysvětlení je to, že se jedinci důvěře učí. Osoby jsou od dětství vychovávány k úctě k technickému vědění. Toto vědění je laikům předkládáno jako víceméně nepochybné. Na rozhodnutí laického aktéra, který chce věnovat důvěru v abstraktní systémy, mají dle Giddense vliv také zkušenosti, které si aktér odnesl ze setkání s ostatními jedinci v přístupových bodech, a aktualizované vědění, jenž je laikům (ale i technickým odborníkům) zprostředkováno skrze různé zdroje včetně médií. (Giddens, 1998) Giddens zdůrazňuje, že jedinci je dána možnost svobodně se rozhodnout, do kterého z abstraktních systémů svoji důvěru vloží. Současně má právo svá rozhodnutí měnit. Nic mu nebrání přesunout důvěru z jedné oblasti abstraktních systémů do jiné oblasti. Přestože existuje tato možnost volby, Giddens připomíná, že není možné, aby se jedinec od abstraktních systémů zcela odpoutal.

Abstraktní systémy se tedy dělí na *expertní systémy* a *symbolické znaky*. Giddens předpokládá, že jedinci jsou zahrnuti do nejrůznějších *expertních systémů*. Expertní systémy Giddens charakterizuje jako realizované technické systémy a odborné expertizy, které se podílejí na uspořádání fyzického a sociálního prostředí. (Giddens, 1998) Přítomnost expertních systémů jedinci pociťují při každodenním jednání. Osoby, které expertní systémy využívají, mohou mít o způsobu jejich fungování malé nebo žádné povědomí.

Akteři, Giddens je nazývá laiky, vkládají důvěru v expertní systémy, aniž by byli obeznámeni s tím, jak tyto systémy (na jakých principech) fungují nebo se s představiteli (zprostředkovateli) těchto systémů osobně setkali. Protože „(...) důvěra laika v expertní systémy nezávisí ani tak na plném proniknutí do těchto procesů, ani na schopnostech zvládnutí toho vědění, které tyto systémy plodí.“ (Giddens, 1998: 33) Důvěra není vkládána přímo do expertů

(Giddens přiznává, že laik musí důvěřovat jejich kompetencím), ale významná je pro aktéra míra hodnověrnosti expertního vědění. Giddens tvrdí, že jedinci mají k dispozici „návazné“ znalosti, které jim umožňují a usnadňují styk s expertními systémy. Současně Giddens zmiňuje, že je jedinec ovlivněn předchozími zážitky, protože, „Víra³⁷ v expertní systémy obsahuje určitý pragmatický prvek založený na zkušenosti, že takové systémy fungují tak, jak se o nich předpokládá.“ (Giddens: 1998: 33) Situace kdy dochází ke kontaktu s expertními systémy jsou spjaty s nejistotou a rizikem.

Za *symbolické znaky* považuje Giddens prostředky styku, jejichž uplatnění a fungování v rámci systému není závislé na charakteristikách jedinců, jenž je používají. Giddens se snaží ilustrovat svůj výklad na příkladu peněz. Peníze jsou „symbolickým systémem, který věrně spojuje globální procesy s běžnými událostmi každodenního života.“ (Giddens, 1991: 134) Tyto směnné prostředky cirkulují mezi jedinci a institucemi. (Kaspersen, 2000) Jedinci vkládají důvěru do peněz „jako takových“, do peněz jako symbolického znaku, nikoli do osob, které s penězi pracují. (Giddens, 1998: 31) Peníze slouží v období modernity jako prostředek časoprostorového rozpojení, a aby mohlo dojít k užívání a oběhu peněz, je nutná přítomnost důvěry. Aby byl možný rozvoj hotovostních transakcí je nutná přítomnost důvěry ze strany těch, kteří peníze užívají. Jedinec musí důvěřovat druhým, že budou uznávat hodnotu peněz stejně jako on sám. Stejně tak musí mít důvěru v to, že peníze neztratí svou hodnotu a budou moci být znovu utraceny. (Ryšavý, 1999)

Užijeme-li Sztompkova (1999) rozdělení do tří dimenzí, může být v Giddensově případě důvěra považována za vlastnost jedinců. Důvěra je psychologickým sklonem, který je vlastní lidským bytostem. Osoba, která se rozhoduje zda důvěřovat nebo ne nemusí mít o adresátu důvěry žádné povědomí. Podle Giddense má na jedincovo rozhodnutí vliv zkušenost, kterou si přináší z minulých vztahů s druhými. Tento typ důvěry má původ v biografické genealogii. „Jsou to následky rozpominání si na zkušenosti s důvěrou, zakořeněné v osobnosti důvěřujícího jedince.“ (Sztompka, 1999: 70)

---

³⁷ Důvěru považuje Giddens za součást „víry“.

5. Závěr

Cílem mé práce bylo zachytit podoby konceptu sociálního kapitálu a důvěry. Dále postihnout souvislosti mezi konceptem sociálního kapitálu a důvěry u vybraných autorů. Současně jsem se snažila reflektovat jakou funkci důvěra ve společnosti plní. Jsem si vědoma, že rozdílný způsob nahlížení na fenomén sociálního kapitálu a důvěry je zapříčiněn odlišnými teoretickými východisky jednotlivých autorů. Při psaní své práce jsem se na ně snažila poukázat.

Každý z autorů pohlížel na fenomén sociálního kapitálu jedinečným způsobem. Bourdieu ve svých textech předkládá koncept sociálního kapitálu a snaží se ukázat, jak je kapitál přínosný pro jednotlivce. Sociální kapitál vzniká skrze uplatňování investičních strategií. Jeho velikost závisí na rozsahu sítí a velikosti ostatních kapítalů, které se v těchto sítích nacházejí. Bourdieu s konceptem důvěry nepracuje. Coleman se odlišuje od Bourdieuho tím, že sociální kapitál je pro něj nejen zdrojem pro jednotlivé aktéry, ale taky aspektem sociální struktury. Coleman se zajímá o sociální kapitál z hlediska jeho funkce a nachází jej uvnitř vztahů mezi aktéry. Putnam mluví stejně jako Coleman o sociálním kapitálu, který se nachází uvnitř vztahů mezi jedinci, ale soustředí se zejména na to, jaký přínos má sociální kapitál pro komunitu. Putnam zdůrazňuje funkci sociálních sítí.

Co se týče přístupu k termínu důvěra jsou zde rozdíly autor od autora. Blau, Coleman a Putnam nevypracovávají přesnou definici pojmu důvěra. Autoři vychází z předpokladu, že existuje všeobecná obeznámenost o tom, co je důvěra. Naproti tomu Giddens dříve než začne pracovat s termínem důvěra, explicitně stanovuje, co pod tímto pojmem rozumí. Pro Blaua, Colemana a Putnama je důvěra nutná k tomu, aby mohlo dojít ke spolupráci. U Blau je důvěra důležitá pro vznik a udržení směnného vztahu mezi aktéry. Coleman zdůrazňuje roli racionality v procesu vkládání důvěry. Podle Colemana je důvěra nástrojem, který přispívá k dosažení požadovaných cílů. Putnam si všímá důsledků, které má přítomnost důvěry pro celou komunitu, zdůrazňuje její pozitivní roli při udržování sociální koheze.

Na Colemanově a Giddensově práci je vidět, že koncept důvěry lze použít odlišným způsobem. Důvěru hledá Coleman ve vztazích mezi aktéry. Co se týče podmínek vzniku důvěry, Coleman se soustředí na jednotlivé aktéry a poukazuje na význam kalkulace, který ovlivňuje jak aktéra tak i adresáta důvěry. Jejich rozhodování se řídí podle množství informací, podoby norem a případných sankcí. Čím více informací o dané skutečnosti podle Colemana máme, tím

výhodnější je pro nás důvěřovat. Putnam v tomto smyslu na Colemana navazuje, když říká, že důvěra ve vztazích není slepou důvěrou. Naopak důvěra v Giddensově konceptu je specifickou kvalitou, kterou musíme hledat v individuích. Jedinec si ve vztahu s blízkou osobou osvojuje schopnost důvěřovat. Pokud se mu to podaří, je ochotný důvěřovat i v případě, že nedisponuje dostatkem informací.

Blauův, Colemanův či Putnamův aktér důvěřuje, protože mu takové jednání přináší zisk. Vložit důvěru nebo ji udržet je přínosné jak pro jedince tak pro celou komunitu. Giddens nalézá jiné důvody proč je důvěra v životě jednotlivců nezbytná. Důvěra je zdrojem ontologického bezpečí. Coleman nepracuje s pojmem „základní důvěra“, který je naopak u Giddense jedním z klíčových. Giddens přichází s novým adresátem důvěry, kterým jsou abstraktní systémy. Abstraktní systémy lze najít v období pozdní modernity. Jejich specifikum spočívá v tom, že povzbuzují jedince, aby věnoval důvěru i lidem (laikům a expertům), kteří žijí mimo jeho vlastní komunitu.

Blau, Coleman a Putnam mají společné, že popisují jakým způsobem dochází ve společnosti k šíření důvěry. Blau klade důraz na časovou prodlevu během níž je důvěra posilována. Coleman představuje systémy vzájemné důvěry vycházející z jednostranných transférů kontroly, které jsou založeny na pozitivní zpětné vazbě. Systémy vzájemné důvěry vychází z potřeb racionálních aktérů, v jejichž zájmu je nejen oplatit vloženou důvěru, ale současně se stát aktéry důvěry. Podle Putnama je způsob rozšiřování důvěry ovlivněn podobou a hustotou sítí v rámci níž je důvěra udržována. Tím, že si jedinci vzájemně důvěřují, posilují důvěru v komunitě. Giddensovo pojetí důvěry se liší od ostatních konceptů. Podle něj mají jedinci přirozeně danou potřebu důvěřovat. Zda se bude důvěra ve společnosti šířit se odvíjí od chování ostatních jedinců, ať už laiků nebo expertů. Giddens, ale předpokládá, že důvěře v abstraktní systémy se jedinci učí už ve škole a důvěra se díky tomu ve společnosti udržuje a šíří. Všichni jedinci žijící v období pozdní modernity musí důvěřovat alespoň některým z abstraktních systémů.

Ačkoliv Coleman a Giddens vychází z rozdílné teoretické základny a hledají podstatu důvěry v odlišných dimenzích, je pro ně společné, že jim koncept důvěry pomáhá vyřešit problém propojení světa každodenního života se světem makrostruktur. Coleman přechod od mikro- k makroúrovni řeší prostřednictvím konceptu sociálního kapitálu, jenž je spojený s konceptem důvěry. Vyrovnat se s problémem propojení mikro- a makroúrovně pomáhá

Giddensovi jeho koncept důvěry, který je založen na předpokladu existence důvěry v osoby a důvěry v abstraktní systémy.

6. Literatura

- BLAU, M. P., 2002. „Exchange and Power in Social Life“. Pp. 106-109 in *Contemporary Sociological Theory*, ed. by Craig Calhoun et al. Malden: Blackwell Publishing
- BOURDIEU, P. 1983. "Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital." in *Soziale Ungleichheiten (Soziale Welt, Sonderheft 2)*, ed. by Reinhard Kreckel. Goettingen: Otto Schartz & Col. Pp. 183-98. translated by Richard Nice. Dostupné na adrese: http://www.viet-studies.org/Bourdieu_capital.htm [navštíveno dne 22.4.2007]
- BOURDIEU, P. 1998. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum
- COLEMAN, J. S. 2002. „Social Capital in the Creation of Human Capital“. Pp. 110-125 in *Contemporary Sociological Theory*, ed. by Craig Calhoun et al. Malden: Blackwell Publishing
- COLEMAN, J. S. 1990. *Foundations of Social Theory*. Cambridge (Mass.) and London: The Belknap Press of Harvard University Press
- GIDDENS, A. 1991. *Modernity and self-identity: self and society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press
- GIDDENS, A. 1998. *Důsledky modernity*. Praha: Slon
- GIDDENS, A. 1999. *Sociologie*. Praha: Argo
- GIDDENS, A. 2002. „The Consequences of Modernity“. Pp. 244-256 in *Contemporary Sociological Theory*, ed. by Craig Calhoun et al. Malden: Blackwell Publishing
- FIELD, J. 2003. *Social capital*. London: Routledge
- HARRINGTON, A. 2006. *Moderní sociální teorie*. Praha: Portál
- HEALY, T. 2005. „In Each Other’s Shadow. Céifin Institute“. *Is the Future My Responsibility?* Dublin: Veritas. Dostupné na adrese: ([http://www.socialcapitalgateway.org/Final TH PhD 9 Feb.pdf](http://www.socialcapitalgateway.org/Final_TH_PhD_9_Feb.pdf)) [navštíveno dne 22.4.2007]
- KASPERSEN, L. 2000. *Anthony Giddens: An Introduction to a Social Theory*. Blackwell
- KELLER, J. 2004. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Slon
- LUPTON, D. 1999. *Risk*. London and New York: Routledge
- MISZTAL, B. A. 1998. *Trust in modern societies: the search for the bases of social order*. Cambridge: Polity Press
- PORTES, A. 1998. “Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology.” *Annual Review of Sociology*, 24(1): 1-24.
- PAXTON, P. 1999. “Is Social Capital Declining in the United States? A Multiple Indicator Assessment”. *The American Journal of Sociology*, 105(1): 88-127
- PUTNAM, R. D., LEONARDI, R., NANETTI, R.Y. 1993. *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: University Press
- PUTNAM, R. D. 1995. „Bowling alone. America’s Declining Social Capital.“ *Journal of Democracy*, 6 (1): 65-78

- PUTNAM, R. D. 2000. *Bowling alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster
- RITZER, G., SMART, B. 2001. *Handbook of social theory*. London: SAGE Publications
- RYŠAVÝ, D. 1999. „Důvěra. Bludný kruh či světelné zítřky?.“ *Sociální studia. Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity*, 4: 115–130
- RYŠAVÝ, D. 2002. „Proč tak snadno...po jedenácti letech o chybějící důvěře a sociálním kapitálu.“ *Sociální studia. Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity.*, 8: 129–137.
- SEDLÁČKOVÁ, M. „Determinanty sociální důvěry v české společnosti.“ *Miscellanea sociologica 2006. Sborník příspěvků z 2. doktorandské sociologické konference pořádané FSV FF UK 25.-26.5.2006*, 7-25
- SEDLÁČKOVÁ, M., ŠAFR, J. 2005. „Měření sociálního kapitálu.“ *SDA Info*, 1: 4-11
- SZTOMPKA, P. 1999. *Trust. A Sociological Theory*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Velký sociologický slovník 1, A-O*. 1996. Praha: Karolinum.
- Velký sociologický slovník 2, P-Z*. 1996. Praha: Karolinum.

7. Jmenný rejstřík

Becker, 3
Blau, 6, 15, 17, 28, 29
Bourdieu, 2, 3, 4, 12, 28
Coleman, 2-9, 12, 13, 15-19, 21, 28, 29
Giddens, 2, 14, 21-29
Field, 3-7, 10-12
Hanifan, 3,9
Harrington, 22
Healy, 10
Kaspersen, 25, 27
Keller, 10
Loury, 3, 9
Lupton, 24
Misztal, 7
Marx, 3
Paxton, 3-5, 7, 14, 20
Portes, 3, 4, 6, 12
Putnam, 2, 3, 8-13, 19-21, 28, 29
Ritzer, 5-7
Ryšavý, 3, 12, 13, 15, 16, 27
Sedláčková, 9-11, 13, 14
Schlicht, 9
Sztompka, 2, 14, 17, 19, 27
Šafr, 9, 11, 13

Anotace

Tématem této práce byla konceptualizace pojmů sociální kapitál a důvěra. Koncept sociálního kapitálu je u jednotlivých autorů (Bourdieu, Coleman, Putnam) popisován rozdílným způsobem. Bourdieu a Coleman hodnotí sociální kapitál z hlediska přínosu pro jednotlivce. Pro Putnana je sociální kapitál zejména veřejným statkem. Práce si všímá spjatosti sociálního kapitálu a důvěry, přičemž důvěra je považována za důležitou složku sociálního kapitálu (Coleman, Putnam). V práci je poukázáno na funkci jakou plní důvěra ve společnosti. Důvěra může být důsledkem kalkulace. Jestliže je přítomna ve směnném vztahu mezi jedinci, přispívá k jeho udržení. (Coleman) Vztahy založené na důvěře jsou základem sociálních sítí (Putnam). Důvěra může být také chápána jako potřeba jednotlivce. V tomto případě její význam spočívá ve faktu, že poskytuje pocit ontologické bezpečí (Giddens). Lidé mohou důvěřovat osobám, ale také abstraktním systémům. Existenci abstraktních systémů umožňují podmínky pozdní modernity.

Abstract

The topic of this theses deals with conceptualization of the notions of social capital and trust. The authors (Bourdieu, Coleman, Putnam) describe the concept of social capital differently. Bourdieu and Coleman judge the social capital by its profit for an individual. Putnam sees the social capital like a public good. Work takes notice of connection between the social capital and the trust, in the process the trust is the important part of social capital (Coleman, Putnam). There is showed the function of trust in the society. The trust can be confidence of calculation. If it's in attendance on barter relationship, the trust will make it stronger (Coleman). The trust can be understood like a need of individual. The meaning of trust is base on the fact that it provides the sense of ontological security (Giddens). The trust have not to be placed into an individual only, but also into the abstract systems. The conductions of the late modernity allow the existence of abstract systems.